

Становище

от проф. д-р Румен Иванов Стаматов –

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен

„доктор“

в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки;

професионално направление 3.2. Психология

автор: Весна Блажевска

тема: „ЛИЧНОСТНО И СОЦИАЛНО ИЗМЕРЕНИЕ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ В РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ“

1.Общо описание на представените материали

По избор от научното жури съм определен за негов член по процедурата за защитана дисертационен труд на тема „ЛИЧНОСТНО И СОЦИАЛНО ИЗМЕРЕНИЕ НА ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ НАД ЖЕНИ В РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЯ „ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма: Възрастова и педагогическа психология. Автор на дисертационния труд е Весна Блажевска – докторант към катедра „Психология“, отчислен с право на защита. Представеният от Весна Блажевска комплект материали е на хартиен носител и е в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и Правилника за развитие на академичния състав на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Той включва всички необходими документи. Докторантката е приложила и съответните публикации.

2. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи.

Изследването на насилието върху жените в полето на психологията е с дълга история и е обвързано с проблемите на семейната удовлетвореност, физическото и психичното здраве, благополучието и моделите на социализиране на децата в условията на семейството. Независимо от културните, социалните и икономическите различия разпространеността на насилието в различните форми е твърде обезпокоително. Това придава вече изключителна значимост на самата тема. Дисертационното изследване по оригинален начин съчетава тази практическа значимост с едно по-строго научно изследване на причините за насилието, както и на разбиранията за насилието в контекста на регулацията на семейните отношения в пространството на страните на Балканите, което очертава възможност и за конкретизиране на разбиранията върху този феномен.

3. Познаване на проблема

Докторантката се опитва обосновава да постигне целта на дисертационното изследване, както и преследваните задачи със съответните методи на теоретичното и емпиричното изследване. Теоретичният анализ е насочен към осмисляне на процеса на насилие върху жените в различните измерения – когнитивно, емоционално и поведенческо. Проследени са основните форми на насилие и техните последици в кратковременен и дълговременен план при жените жертви на насилие, както и отношението на жената жертва на насилие към самото насилие. Подробно са представени различните теоретични подходи при осмислянето на насилието, както и факторите, които влияят върху неговото разгръщане, отношението на жертвите към самото насилие и стратегиите, които се използват за справянето с насилието. Така е очертана и теоретичната рамка на емпиричното изследване, което е насочено към разкриване на характеристиките на жените жертва на домашно насилие и на конструирането на методика за оценка на самото насилие.

4. Методика на изследването

Методиката отразява основния замисъл на изследването и на концептуалното му осмисляне. Изследването е осъществено чрез следните въпросници:

- Въпросник HITS - (Screening Tool for Domestic Violence- HITS: Hurt, Insulted, Threatened with Harm and Screamed) инструмент за скрининг на домашно насилие, създаден от Kevin Sherin през 2003 година, адаптиран за Република Македония. Въпросникът се състои от 4 точки, чрез които се открива наличието или отсъствието на физическо и психическо насилие. Отговорите на въпросите се оценяват чрез пет степенна лъкъртова скала от 1 до 5 (от 1 = никога до 5 = много често).

Въпросник NEO-PI-R модифициран вариант. За оценка на основните измерения на профила на личността, в дисертационното изследване е използван въпросник "Големите пет + 2", който също се основава на лексикални описания. Създаден е от Смедеревац и сътрудници. Въпросникът е предназначен да измерва 7 основни характеристики на личността, а всяка характеристика обхваща две или три суб-димензии. В това изследване е използвана съкратена версия, която включва 70 айтема, а всяка субскала се състои от 10 точки. На точките се отговаря чрез лъкъртова скала от 1 до 5 (от 1 = изобщо не съм съгласен, до 5 = напълно съм съгласен). Въпросникът обхваща следните измерения на личността, представени в скали: Невротизъм, Екстраверсия, Агресивност, Откритост, Съвестност,

Положителна и Отрицателна валентност. Всяка една от измерваните характеристики определя значими елементи от психичната структура на личността.

Скалата за невротизъм се отнася до силно реагиране на личността на застрашаващ стимул и склонността и да изпитва негативни емоции: тревожност, потиснато настроение, възмущение, отчуждение, чувство за малоценност и негативен афект. Скалата на невротизма включва три субскали: тревожност, депресивност и негативен афект.

Скалата на екстраверсията се отнася до високата реактивност на личността спрямо външната среда и склонността и към изживяване на положителни емоции: социабилност, активност, оптимизъм, положителен афект. Тази скала се състои също от три субскали: сърдечност, дружелюбност и положителен афект.

Скалата за агресивността определя индивидуалните различия по отношение на честотата и интензивността на агресивните импулси и различия в контрола и интензивността на самите агресивни реакции. Тази скала обхваща субскалите: ярост, непреклонност и негативизъм.

Скалата на откритостта разкрива интелектуалното любопитство, откритостта за промени и новости и необходимостта от диверсификация на опита. Състои се от две субскали: интелект и търсене на нова информация.

Скалата на съвестността се отнася до отношението, на личността, към задълженията и силата на волята - отлагане на удоволствията поради по-високи цели, контрол на поведението, самодисциплина и постоянство. Обхваща субскалите на: самодисциплина, устойчивост и обмисленост.

Скалата на положителната валентност се отнася до показателите за превъзходство, нарцисизъм, егоцентризъм и господство и обхваща субскалите: превъзходство и положителен Аз-образ.

Скалата на отрицателната валентност обхваща отрицателна самооценка, типична за депресиран, сензитивен тип на човек с готовност да предприеме на себе си характеристика на опасна личност, готовност на личността да се опише по социално неприемлив начин. Обхваща субскалите: манипулативност и негативен Аз - образ.

При адаптацията на теста за условия на македонска популация валидността на вътрешната съгласуваност е много висока – ($\alpha = 0,83$.)

Въпросник на Р.Лазарус за копинг-стратегии при справяне със стрес. Този въпросник е избран, за да се изследват стратегиите за справяне със стрес, при жените, обект на настоящето изследване, е използван вариант на въпросника (CSI - Coping Strategy Inventory). Той е адаптирана форма на въпросника на С.Фолкман и Р.Лазарус (Dunkel-Schetter, C., Folkman, S., Lazarus, R. S., 1987) Ways of coping от 1981 година. Въпросникът е предназначен за определяне на копинг-механизмите, като способности за преодоляване на трудностите в различни сфери на психичната дейност, копинг-стратегии. Изследваните лица описват с кратки изречения, определено от тях стресиращо събитие, а след което отговарят на 72 въпроса, чрез използване на 5 степенна скала. Този въпросник се състои от общо 14 субскали от които 8 са първични скали, 4 вторични скали и 2 третични скали за измерване на стратегиите за справяне със стреса. При анализът са включени основните скали и третични скали, които всъщност са краен резултат на първичните скали. Първичните субскали обхващат конкретни стратегии за справяне със стреса, които използват хората:

- *решаване на проблема* - включва когнитивни елементи, които обхващат поведението, чрез използвани когнитивни стратегии с цел да се елиминира източника на стреса, неговия анализ и промяна на стресовата ситуация;

- *когнитивно реструктуриране* - включва когнитивни стратегии, които променят оценката за стресовото събитие, определяйки го като по-малко опасно, активизира се отчитане на положителните аспекти, като се вижда нова перспектива и др;

- *търсене на подкрепа* - тази субскала включва аспекти, които се отнасят до търсене на емоционална подкрепа от хора, семейство и приятели;

- *изразяване на емоциите* - включва аспекти, които се отнасят до освобождаване и изразяване на емоциите, стратегията включва освобождаване от негативните емоции;

- *избягване на проблема* - включва когнитивни аспекти, които се отнасят до отричане на проблемите и избягване на мисълта за тях или избягване на действие, които биха увеличили стреса;

- *самозалъгване* - тази стратегия се отнася до когнитивни схеми на мислене, които отразяват неспособността или нежеланието, на личността, за преформулиране или символична промяна на ситуацията. Включва надежда и желания нещата да бъдат по-добре;

- *самокритика* - тази стратегия включва аспекти, които се отнасят до самообвинение за създалата се ситуацията и критики, насочени към себе си;

- *социална изолация* - тази стратегия се отнася до затваряне на личността, оттегляне в себе си, скриване на собствените си чувства от другите хора.

Вторичните субскали се скали от по-висок ред:

- *ангажимент насочен към проблема* (в себе си обхваща субскалите: решаване на проблема и когнитивно реструктуриране) и означава насочване на стратегиите към самата стресова ситуация;

- *ангажимент насочен към емоциите* (в себе си обхваща субскалите - искане подкрепа и изразяване на емоции) включва елементи, които обхващат открита комуникация около емоциите и участие на социалната среда - семейството и приятелите, стратегиите са насочени към емоционалната реакция на индивида.

- *изолация на насочеността към проблемите* (в себе си включва скали на избягване на проблема и самозалъгване) включва елементи, които отразяват отрицание, избягване и некомпетентност, други да разрешат ситуацията. Тази скала отразява тип мислене и поведенчески стратегии, насочени към това да се избегне ситуацията;

- *изолация от насоченост към емоциите* (в себе си съдържа субскали: самокритика и социално оттегляне) представлява стратегия, която в себе си включва елементи, които отразяват скриване на собствените чувства от други хора и самокритикуване и самообвиняване, относно възникналата стресова ситуация.

- Третичните субскали са:

- *ангажимент* (включва основните субскали: решаване на проблема, когнитивно реструктуриране, търсене на социална подкрепа и изразяване на емоции), което означава мобилизиране на личните сили, за справяне със ситуацията.

- *изолация* (включва вторичните субскали: избягване на проблема, самозалъгване, самокритика и социално оттегляне). Тази скала включва изолация от ситуацията (личността изолира събитието, което е причинило стреса, не се споделят емоциите с други хора и не се инициира мислене и дейност, която може да промени ситуацията).

В изследването се вземат предвид основните субскали, както и стратегиите за справяне със стреса, а при тестване на предиктивната мощност се анализират само двете третични

субскали: ангажмент и изолация. В изследването вторичните скали са изключени от анализа. Надежността на скалите е висока ($\alpha = 0,88$.)

Скала за оценка на социално подпомагане – ISEL (Interpersonal Support Evaluation List). Скалата е предназначена за измерване на потенциалните ресурси, представени като четири различни вида социална подкрепа. Скалата е използвана и като обща мяра за достъпна социална подкрепа.

Изследването използва разширената версия на тази скала, която е адаптирана за македонска популация. Оценяването е чрез четири степенна лъкъртова скала от 1 до 4 (от 1 = напълно невярно до 4 = напълно вярно). Въпросникът съдържа 4 субскали с които се измерват различни видове социална подкрепа: *материална* (наличие на материалната помощ), *самочувствие* (положително сравняване с другите хора), *принадлежност* (наличие на близки хора с които личността може да бъде приятел) и *социална подкрепа в оценка на проблемите* (наличие на лица с които личността може да обсъди проблемите си) Надежността на скалата е много висока ($\alpha = 0,93$)

Тест за моралното безпокойство на Лоурънс Гуд и Катрин Гуд, с който се оценява влиянието на социокултурните норми върху мисленето и оценките на изследваните лица-жени. Тестът включва 34 айтема и оценява равнищата на егоизъм и безразличие в личността към чуждите проблеми, или на засилено морално безпокойство, склонност към самонаказване и водене на социално целесъобразен живот.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 137 страници в основния текст, който включва 31таблици, 13 графики и 6 приложения. Структурата включва увод като въведение в изследователската тема, три глави, изводи и обобщения, заключение, използвана литература и приложения. Библиографията е със 89 заглавия - 55 на кирилица, 28 на латиница. Самото изследване е структурирано в две части – теоретична, която представя основните концепти, около които се изгражда изследването и емпирична, която е представена от цели, задачи, хипотези, инструменти на изследването с подробно описание на психометричните характеристики и различните анализи, в контекста на формулираните хипотези. Представените анализи и изводи са представителни за усилията на докторанта и подкрепят верификацията на получените резултати.

6. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Приносите на Весна Блажевска са съдържателно обобщени и отговарят на проведеното изследване. Като цяло бих искал да отбележа следните положителни моменти:

Направен е опит за създаване на личностен профил на жената-жертва на домашно насилие в Република Македония

Обособени са предикторите за домашното насилие, които са подредени в йерархичен ред и включват: ниска социална подкрепа, изолация, висък невротизъм и ниско ниво на агресивност.

Разкрито е значението на единството на личностните характеристики, и социалната среда като фактори за развитие на домашното насилие, като явление

За първи път в Република Македония е проведено психологично изследване за търсене на личностните и социални измерения на домашното насилие

Получените резултати, от проведеното изследване, имат не само констатиращ характер, но могат и да се използват за целите на психологичното консултиране с жените-жертви на домашно насилие и възможностите за превенция в национален план.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Публикациите на темата на дисертационния труд са под формата на статии и отговарят на изискванията.

9. Лично участие на докторанта

Весна Блажевска е била докторант към катедра „Психология“. Тя е реализирала самостоятелно цялото дисертационно изследване. Текстът, получените резултати и приноси са нейно лично дело.

10. Автореферат

Авторефератът съдържа основните постановки в дисертационния труд, резултатите и техния анализ. Считаю, че е адекватен на дисертационния труд и обективно отразява теоретичните анализи и основните резултати, представени в съдържанието на изследването.

11. Лични впечатления

Бих искал да отбележа, че Весна Блажевска притежава задълбочени познания в изследвана област, съчетани с отговорност и с оригинален подход към емпиричното разглеждане на темата, което обогатява разбиранията за компетентностите, необходими за провеждането на ефективен подбор.

12. Препоръки за бъдещо използване

Предлагам основния текст на дисертацията да бъде разширен като се очертаят психологичните интервенции за ограничаване на насилието върху жените.

Заклучение

Дисертационният труд показва, че докторантката Весна Блажевска притежава задълбочени познания по темата на дисертацията. Смятам, че кандидатката отговаря на условията и реда за присъждане на образователната и научната степен „доктор” по Закона за развитие на академичния състав в Република България, ППЗРАС, Правилника за развитие на академичния състав на ЮЗУ „Неофит Рилски” . След изтъкнатите аргументи, както и на цялостната положителна оценка за извършеното дисертационно изследване, предлагам на научното жури да гласува положително и да присъди образователната и научна степен „доктор” на Весна Блажевска, за което давам и своя утвърдителен вот.

09 06 2017 г.

Изготвил становището:
/проф. Румен Стаматов/